

Остання резиденція дипломата

Народився 1967 р. у м.Сєверодонецьку Луганської обл. Закінчив історичний факультет та аспірантуру Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Захистив кандидатську дисертацію на тему «Становлення зовнішньо-політичної служби України. 1917—1920 рр.». Викладав у Національній академії Служби безпеки України. З 1998 р. — начальник науково-дослідного відділу Державного архіву СБ України. Автор понад 160 публікацій з історії дипломатичної та спеціальних служб України ХХ століття.

Лвадцять сьомого травня 1945 р. у Празі працівниками відділу контррозвідки «СМЕРШ» 4-ої гвардійської танкової армії було заарештовано відомого українського суспільно-політичного діяча, дипломата, вченого, публіциста і поета Максима Антоновича Славинського. Понад місяць тривали допити, аж поки за особистим розпорядженням заступника начальника Головного управління контррозвідки Наркомату оборони СРСР генерал-лейтенанта П. Мешика затриманого етапували до внутрішньої в'язниці Наркомату державної безпеки УРСР у м. Києві. Вона і стала останньою резиденцією колишнього посла Української Народної Республіки...

Максим Славинський був свідком й активним учасником пробудження національної самосвідомості українців, перетворення їх на політичну націю. Чималих зусиль він доклав й у процес державного відродження в Україні, а головне — до пропаганди серед європейського загалу історичної правди про Україну та законного права своїх співвітчизників на власну суверенну державність.

Він народився у селянській сім'ї 12 серпня 1868 р. У 1886—1895 рр. вчився на юридичному й історико-філологічному фа-

культетах університету св. Володимира у Києві. Декілька років життя майбутній дипломат провів у погонах: у 1895—1896 рр. — відбуваючи воєнну повинність, у 1904—1905 рр. — через призов до війська у зв'язку з російсько-японською війною, нарешті, в чині прапорщика за часів першої світової війни¹.

Політичні уподобання М. Славинського сформувалися ще у студентські роки — він прилучається до українського руху і в 1888—1905 рр. перебуває у лавах створеної М. Драгомановим Радикально-демократичної партії, стає одним із її лідерів та ідеологів. Тут знаходить застосування його талант публіциста — фахівця з національного питання. Він співпрацює у періодичних виданнях «Северный курьер», «Жизнь», «Мир божий», «Приднепровский край», «Южные записки», «Труд» (Петербург, Катеринослав, Одеса). Саме Славинський був головним редактором органу української громади (фракції) у Державній думі — «Українського вісника», що виходив у Петербурзі у травні—вересні 1906 р. Тут відбулося знайомство і зав'язалася співпраця з М. Грушевським. Наддніпрянські українці набували першого досвіду парламентаризму...

Після повалення царату у багатьох містах і регіонах Росії виникають органи самоврядування місцевих українців. Славинський стає членом столичного «Українського комітету», репрезентує Центральну Раду при Тимчасовому уряді, а також займається видачею паспортів українцям, котрі бажали повернутися на Батьківщину². Не припиняє він і публіцистичної діяльності.

Жовтневий переворот він сприйняв ворожо. Повернувшись навесні 1918 р. в Україну, Славинський отримує від гетьмана Скоропадського пропозицію перейти до дипломатичного відомства, де обіймає відповідальну посаду члена Ради (колегії) МЗС Української держави, стає членом делегації на переговорах з радянською Росією. Завдяки дипломатичному хисту й широкій ерудиції його призначено представником України на переговорах з урядом Всевеликого Війська Донського, який очолював отаман Краснов (вересень 1918 р.). Ці контакти привели до підписання взаємовигідної угоди, котра, зокрема, гарантувала захист прав українців на Дону, закріплювала міждержавні кордони. Визнанням заслуг Славинського стало призначення його міністром праці в уряді Ф. Лизогуба. Посівши

цю посаду, він тимчасово виходить з партії (на той час — Української партії соціалістів-федералістів).

Як дипломат Славинський найбільше відзначився на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Чехословаччині. До речі, переважно вихідці саме з УПСФ (за рахунок значної частки кваліфікованої інтелігенції у її лавах) були головами дипломатичних представництв або їх радниками. Незважаючи на сумлінне служіння гетьманату, провід Директорії довірив Славинському очолити один із закордонних закладів МЗС республіки. Місія і її голова 19 січня 1919 р. від'їжджають до місця акредитації — Чехословаччини³.

Українським дипломатам у цій сусідній слов'янській державі доводилося працювати у специфічних умовах. Адже при зовні нейтральному ставленні до УНР Чехословаччина на початку 1919 р. окупувала Закарпатську Україну.

Україну не було визнано «де-юре» майже всіма іноземними державами. Це, водночас з обструкціоністською позицією держав Антанти, зумовило неможливість політико-дипломатичної діяльності УНР у звичайному розумінні. Відтак головним завданням закордонних репрезентацій стає саме інформаційно-пропагандистська робота, спрямована на поширення об'єктивної інформації про стан в Україні, політичний курс її керівництва, доведення історичного підґрунтя відродження її державності, національно-культурних надбань української нації. Крім того, слід було давати відсіч ворожій пропаганді (насамперед з боку шовіністичної Польщі та «неділимського» російського «білого руху»).

Треба було також брати до уваги надзвичайно обмежену поінформованість про Україну зарубіжних політичних кіл і громадськості. «Європа, — йшлося у звіті про роботу НДМ України у Бельгії й Голландії, — нічого про нас не знала, а якщо і знала, то все було проти нас»⁴. За влучним висловом представника УНР в Англії А. Марголіна, для Заходу «Україна і Росія не перестали бути... синонімами»⁵.

Розуміючи важливість зовнішньополітичної пропаганди, у вересні 1919 р. голова місії створює в її складі прес-бюро⁶. Тоді ж Славинським було запроваджено «Кошицький пункт» для підтримки національно-культурного руху українців Закарпаття та асигновано на це 400 тис. австрійських крон. Ще раніше, у серпні, клопотами місії у Празі був заснований Український

громадський клуб, який ставив за мету сприяти розвитку національної культури, зміцнювати міждержавні та міжетнічні стосунки, створювати курси української мови, вести лекційну роботу для ознайомлення місцевої громадськості з українською проблематикою.

Різноманітними були форми пропагандистської роботи. Почав виходити українською мовою часопис «Народ», вихід якого тривав до липня 1920 р. Запроваджується важливий видавничий проект «Познаємо Україну», спрямований на пропаганду етнокультурної та геополітичної єдності слов'янських народів. Першою у серії вийшла брошура С. Дністрянського «Українці і чехи», за нею — праця І. Бочковського «З історії України та українського відродження», що містила стислий огляд історії України та подій у ній після 1917 р. Усього було видано 41 брошуру. Авторами переважно були працівники представництва⁷.

Ще однією перспективною ініціативою місії стало започаткування україно-чеського видавництва «Всесвіт», що дозволило перейти до друку більш ґрунтовної українознавчої літератури. Було підготовлено збірку «Культура України», куди увійшли статті з історії національної літератури, музики, театру, преси, архітектури. Писалися або укладалися книга С. Дністрянського «Україна», біографічна брошура про Т. Шевченка й збірка вибраних творів Кобзаря, біографічні праці про Л. Українку, О. Кобилянську, В. Винниченка. У видавничих планах «Всесвіту» стояли праці М. Грушевського «Угорська Україна», Д. Дорошенка «Міжнародна орієнтація українців за часи війни та революції», В. Корольова про С. Петлюру⁸.

Місія сприяла гастролям славнозвісної хорової капели О. Кошиця, яка тільки у Празі дала 7 концертів. За словами В. Винниченка, «...капела з честю, великою любов'ю і надзвичайним хистом виконала це трудне і чисте завдання... давала європейському громадянству наочну лекцію високої художньої культури українського народу»⁹.

Діяльність М. Славинського на посаді представника України не обмежувалася пропагандою. За його ж словами, він намагався вплинути через представників Англії, Франції та США на позицію їх урядів щодо визнання УНР «де-юре», але безрезультатно. Зусиллями дипломата та військово-санітарної місії УНР на Батьківщину повернулося понад 10 тис. урод-

женців України, які перебували в ЧСР як військовополонені часів першої світової війни. Свій внесок Славинський та його колеги зробили у забезпечення збройних змагань республіки у 1920 р. Через Червоний Хрест вони направили до Вінниці 3 вагони медикаментів і 2 вагони білизни для шпиталів діючої Армії УНР. Завдяки особистій участі голови місії було підписано торговельну угоду між Західноукраїнською Народною Республікою та ЧСР про постачання першою нафти в обмін на промислові товари. На жаль, угода не запрацювала — на заваді стала анексія Галичини Польщею¹⁰.

М. Славинський взяв активну участь у нарадах голів закордонних установ та керівництва МЗС УНР, що відбулися 8—14 серпня 1919 р. у Карлсбаді (Карлові Вари) та 18—20 серпня 1920 р. у Відні. Зокрема, він аргументовано підтримав пропозицію посла УНР у Німеччині М. Порша створити за кордоном спеціальний орган — «Експозитуру», котрий за умов відриву від Центру, що воює, взяв би на себе координацію різних напрямів поточної роботи дипломатичних інституцій республіки. На жаль, через фінансову скруту проект реалізовано не було.

Тим часом умови для роботи місії погіршувалися. У вересні 1920 р. відбувається чергове скорочення штатів представництв. Після переходу Державного Центру УНР на еміграцію місія формально втрачає статус офіційного представництва. Ліві сили країни перебування, які підтримували тісні зв'язки з більшовиками Росії і Радянської України, постійно порушували перед вищим керівництвом та парламентом ЧСР питання про правомочність існування представництва УНР. Врешті-решт 1923 р. М. Славинський був викликаний до голови МЗС ЧСР Бенеша, який повідомив, що після встановлення дипломатичних й торговельних відносин з Радянським Союзом уряд Чехословаччини вважає існування української місії недоцільним¹¹. У квітні того ж року місія самоліквідувалася.

Залишившись у Чехословаччині, екс-посол зайнявся науково-педагогічною діяльністю. Веде лекційні курси з історії України та європейської історії в Українській господарській академії в Подебрадах й Українському високому педагогічному інституті в Празі, перекладає західноєвропейську літературу на українську мову. Його курс лекцій з історії України вийшов друком 1934 р. Викладацьку роботу поєднував із публіцистикою, співпрацював з журналом «Літературно-науковий віс-

ник», газетою «Діло», а в 1927—1934 рр. працював постійним кореспондентом паризького тижневика «Тризуб».

У 1928—1938 рр. Славинський головував у Республіканському демократичному клубі у Празі. Ця організація об'єднувала інтелігентські та студентські кола політичної еміграції з України. Трибуну Клубу ветеран українського націонал-демократичного руху використовував для викриття політики сталінського режиму. Наведемо слова з його доповіді від 17 травня 1937 р. «Національно-державна проблема в СРСР»: «...Геть від Москви, від будь-якої Москви — червоної і білої, від будь-якого режиму — царського, демократичного, большевицького, від усякого імперського єднання... Терор, як відомо, є невід'ємною складовою радянського режиму, він існував завжди, а національні жертви у цьому відношенні неможливо підрахувати. Якщо підрахувати всі страти, в'язниці та заслання, які часто дорівнюють повільній смерті, то кількість цих жертв підніметься до мільйонів»¹². Слідчі ретельно пригадували Славинському такі вислови.

Живу участь брав він у політичному житті еміграції, обіймаючи посаду заступника голови Головної еміграційної ради. Представляв 1929 р. українську політеміграцію на Будапештській нараді товариств співробітництва з Лігою Націй (екзильний уряд УНР призначив до цього прототипу ООН делегацію на чолі з відомим державним діячем та першим головою іноземного відомства УНР О. Шульгіним).

З приходом гітлерівських окупантів літнього вже емігранта викликали до гестапо. Таємна поліція III Рейху цікавилася його політичними переконаннями та ставленням до окупантів. Славинський мужньо заявив, що до німецького народу він ворожості не відчуває, а от гітлерівську доктрину відкидає. Його відпустили...

Слідчі внутрішньої в'язниці НКДБ УРСР виявилися прискіпливішими. Славинського розпитували про його життя та державно-політичну діяльність, становище у середовищі еміграції, особистості її лідерів.

Нарком державної безпеки УРСР генерал-лейтенант Савченко 9 листопада 1945 р. затвердив звинувачувальний висновок за справою М. Славинського. Йому ставилися в провину «активна боротьба за відторгнення України від Радянського Союзу та створення української буржуазної держави», агітація

за кордоном проти радянської держави, заклики до збройної боротьби проти радянської держави, співпраця з «петлюрівськими» друкованими виданнями і навіть членство в УПСФ, тобто злочини, передбачені ст. ст. 54–2, 54-II КК УРСР»¹³. Справа передавалася на розгляд Військового трибуналу військ НКВС Київської області. Планувалося розглянути її без участі обвинувачення й захисту, без виклику свідків.

Здоров'я 77-річної людини, і без того підірване десятиріччями виснажливої праці, не витримало. 23 листопада 1945 р. близько 23 год. 30 хв. Максим Славинський помер у камері.

За висновком Генеральної прокуратури України від 11 серпня 1991 р. на М. Славинського поширилася дія ст. I Закону України від 17 квітня 1991 р. «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», оскільки у матеріалах кримінальної справи відсутня сукупність доказів, які підтверджували б обґрунтованість притягнення його до відповідальності¹⁴.

У дипломатичній історії України Максим Славинський залишиться одним з когорти тих, хто після століть бездержавного існування торував Україні шлях до міжнародної арени та ніс світові правду про неї.

---

¹ Державний архів (ДА) СБУ. — Ф. 6. — Спр. 71178 фп. — Арк. 13.

² Там же. — Арк. 90.

³ Там же. — Арк. 92.

⁴ Там же. — Оп. 2. — Спр. 314. — Арк. 49.

⁵ Там же. — Спр. 286. — Арк. 57 зв.

⁶ Там же. — Спр. 576. — Арк. 20.

⁷ ДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 71178 фп. — Арк. 93.

⁸ ЦДАВО України. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 576. — Арк. 9 — 11.

⁹ Винниченко В. Відродження нації. — К.—Відень, 1920. — Ч. Ш. — С. 425.

¹⁰ ДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 71178. Фп. — Арк. 93.

¹¹ ДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 71178 фп. — Арк. 93.

¹² Там же. — Арк. 16.

¹³ Там же. — Арк. 132.

¹⁴ Там же. — Арк. 145.